

Björnbär i Uppland

MORA ARONSSON

Björnbär anses normalt som en mycket svår och otrevlig växtgrupp att bestämma, inte minst på grund av sin taggbevapning som ofta gör insamling och pressning till ett tålmodsprövande arbete. Även mängden svårbestämda småarter (till exempel krypbjörnbären) brukar avskräcka. I Uppland är vi dock rätt lyckligt lottade i och med att endast ett fåtal arter tar sig så pass långt norrut i Sverige. Endast tre krypbjörnbär och tre äkta björnbär förekommer naturligt i landskapet. Därutöver är fem arter kända som förvildade från odling samt en art troligen tillfälligt införd.

Följande presentation är främst tänkt som ett stöd för de Upplandsfloreinventerare som stöter på björnbär under sitt inventerande och för andra som är intresserade av denna växtgrupp i Uppland.

För samtliga arter anges inom vilka socknar och ekonomiska kartblad säkra fynd av respektive art finns, samt om möjligt en lämplig lokal att besöka för dem som vill studera respektive art i fält.

För närmare beskrivning av arterna hänvisas till Krok & Almquist (1994), Martensen & Pedersen (1987), Pedersen & Schou (1989) samt Weber & Karlsson (1988).

För säker bestämning ska belägg alltid tas och dessa ska bestå av ett blomskott samt mittpartiet från ett årsskott (se figur 1). Ta hellre med för mycket än för litet samt anteckna växtsättet om busken är liggande, upprätt eller något däremellan samt blomfärg. Jag tar emot belägg för vidare transport för bestämning.

Björnbär i Uppland

Följande uppgifter baseras på kontrollbestämda belägg från inventeringen samt från herbarierna på Riksmuseet i Stockholm och Fyoteket i Uppsala.

Sektion *Rubus*

Sammetsbjörnbär - *Rubus allegheniensis* Odlas och förvildas ibland. Endast tre fynd kända idag men detta är troligen ett av de hårdigaste björnbären och kan vara möjligt att finna förvildat och kvarstående i solvarma lägen. - (1015i) Boo sn, Saltsjö-Boo, Semestervägen 5, på berg, 1992. Övriga fynd: (1112c) Odensala sn, Tisteltorp, 1993. (11H9c) Vittinge sn, Morgongåva, 1962.

Armeniskt björnbär - *Rubus armeniacus* Odlas och förvildas, troligen något mindre hårdig än sammetsbjörnbär. - (1017f) Danderyd sn, Inverness, mot tunnelbaneväggen, 1992. Övriga fynd: (1112a) Håtuna sn, Adolfsbergs lada, 1993. Lidingö sn, 1924.

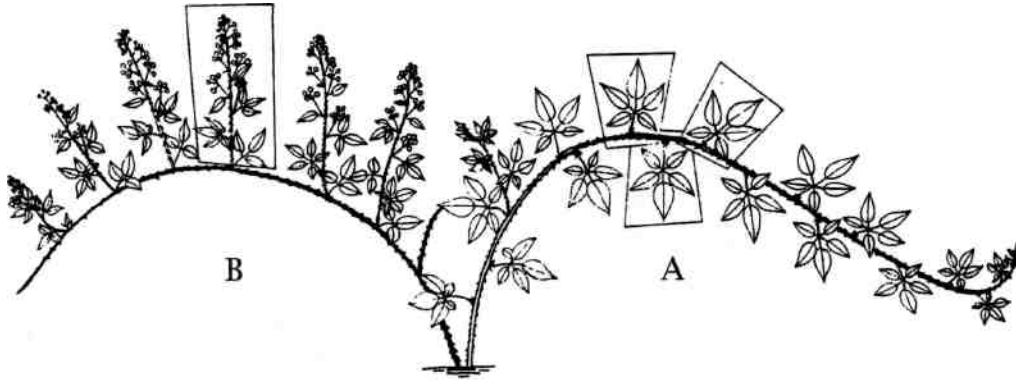
Spirbjörnbär - *Rubus grabowskii*

Förekommer på Värmdö och Ljusterö med utposter norrut till Blidö. Senaste fyndet från 1935, bör eftersökas. - (10J8b) Ljusterö sn, Östra Tranvik, torr stenig backe (mot SSV), vid vägen till Stavaström, 1925. Övriga fynd: (10I7f) Danderyd sn, Djursholm, 1900. (10I7g) Lidingö sn, Högberga 1930. (10I8J) Vaxholm sn, Rindö, 1879. (10J5b) Värmdö sn, Strömma 1935. (10J7b) Värmdö sn, Västerholmen 1930. (HJ2e) Blidö sn, Alvassen 1925. Ingarö sn, 1874.

Östgötabjörnbär - *Rubus hartmanii*

Funnen 1878 i Skutskär, troligen inkommen med timmer. Eftersökt på 1920-talet men ej återfunnen.

Flikbjörnbär - *Rubus laciniatus* Troligen det björnbär som är vanligast i odling i Uppland. Förvildar sig dock troligen ej lika lätt som sammets- och armeniskt björnbär. De odlade flikbjörnbären är normalt tagglösa medan de frösådda förvildade exemplaren normalt har rikligt med taggar.

Figur 1. Bladskott och blomskott. A: Första årets bladskott. B: Andra årets bladskott. Bladen har fallit av och från övervintrande knoppar har det utvecklats upprätta blomskott. De inramade delarna visar de delar som bör samlas nämligen ett välutvecklat blomskott samt två eller tre välutvecklade blad med tillhörande skott-del. Bladen bör samlas vid mitten av skottet och inte i spetsen. Bilden är hämtad från Pedersen & Schou (1989)

Inga fynd är kända efter 1967. - (10I5h) Boo sn, Korsudden, på bergavsats högt uppe, 1967. Övriga fynd: Lidingö sn, 1928.

Rosendal, 1910. (10I6h) Lidingö sn, mellan Stockby och Kottlasjön, 1922. (11H1j) Kalmar sn, Väppeby, 1963.

Skogsbjörnbär - *Rubus nessensis*

Troligen förekommer skogsbjörnbär endast som förvildad i Uppland. Endast känd från två fynd. - (11I2c) Husby-Ärlingshundra sn, koloniträdgård vid Steningevägen, 1993. Övrigt fynd: (10J5d) Djurö sn, Runmarö, 1915.

Rostbjörnbär - *Rubus pedemontanus* (*R. bellardii*)

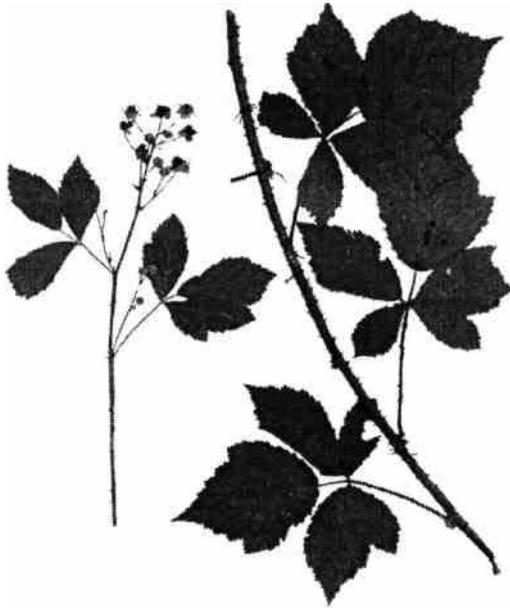
Förvildad från odling, enda fynden från Runmarö. - (10J5d) Djurö sn, Runmarö, Styrsvik, på staket vid byvägen till Lugnet, cirka 100 m från vägskälet, 1988. Övriga fynd: (10J5d) Djurö sn, Runmarö, Uppeby, 1988.

Sötbjörnbär - *Rubus plicatus*

Troligen ursprunglig på några lokaler, flera förekomster är dock uppenbart förvildade. - (10I6f) Stockholm, Frescati, mellan Frescati hagväg och där Roslagsbanan går över E-18, 1994. Övriga fynd: (10I5i) Boo sn, Gammeluddsvägen, 1992; Boo sn, Södra Stäket, 1922. (10I6f) Stockholm, Tysk-bagarbergen, 1861. (10I6g) Stockholm, Djurgården,

Surbjörnbär - *Rubus sulcatus*

Troligen det vanligaste äkta björnbäret i Uppland. Förekomsten är koncentrerad till Värmdö, Ljusterö och skärgårdsocknarna Österut. - (10J8b) Värmdö sn, Hästholmen cirka 100 m S om ön Grinda, i den öppna branta sydbranten, 1993. Övriga fynd: (10I5h-6h) Boo sn, Stora Björknäs och vid Skurusundet, 1855. (10I5i) Boo sn, Södra Stäket, 1882. (10I6g) Stockholm, Djurgården, 1893. (10J5b) Värmdö sn, Ridalen 1885. (10J5c) Djurö sn, Hölö vid Stafsnäs, 1919; Djurö sn, vid stora landsvägen, Stavnäs, 1934. (10J5e) Djurö sn, Skarprunmarö, 1964. (10J7a) Värmdö sn, Sten-slätten, 1954. (10J7b) Värmdö sn, Västerholmen 1930. (10J7f) Djurö sn, Harö, Brändö, 1945. (10J7h) Möja sn, Björkskär, 1915; Möja sn, Björkskärs skärgård, Västerskär, 1919. (10J8b) Ljusterö sn, Östra Tranvik, 1925. (10J8e) Möja sn, Lilla Möja, 1921. (10J9b) Ljusterö sn, Stensvik, 1925. (10J9i) Möja sn, Stora Nassa skärgård, Bonden, 1926.

Svenskt björnbär (*Rubus suecicus*) samlad i Nacka socken, Södermanland, av Hans-Erik Wanntorp.

Sektion Corylifolii

Gyllenbjörnbär - *Rubus aureolus* Det vanligaste och mest spridda björnbäret i Uppland. - (1017f) Solna sn, 100 m N om Stora Frösunda, i skogen, krypande på berg, 1992. Övriga fynd: (10J5d) Djurö sn, Runmarö, Södersunda, 1993. (10I5e) Bromma sn, Smedslätten, 1966. (10I5h) Boo sn, Tollarö, 1844. (10I5h-6h) Boo sn, Klinten, 1853; Boo sn, Lilla Björknäs, 1853. (10I5i) Boo sn, Boo gård, 1992; Boo sn, flerstädes på Boo-udde, 1846; Boo sn, Stäket, 1992; Boo sn, Baggensstäket, 1993; Ingarö sn, Lillängsdal, 1973. (10I5j) Gustavsberg sn, Stora Tjustvik, 1889. (10I6f) Stockholm, Marieberg, 1821. (10I6g) Lidingö sn, Skärsätra, 1855. (10I6i) Gustavsberg sn, Västra Ekedal, 1928; Boo sn, Kil, 1860; Boo sn, Kilsviken 1924. (10I6j) Gustavsberg sn, Östra Ekedal, 1885; Gustavsberg sn, Eriksberg 1924. (10I7d) Spånga sn, Spånga prästgård, 1932. (10I9i) Österåker sn, Näs, 1924; Österåker sn, Österskär, 1916. (10J4b) Ingarö sn, vid Lugne träsk, 1922; Ingarö sn, Östernäs, 1917. (10J5b) Värmdö sn, Norrängsträskets nordsida, 1993; Värmdö sn, Strömmadal, 1934. Värmdö sn, Ådalen strax N om Morträsket, 1993. (10J6a) Värmdö sn, Torsby, 1993. (10J6f) Djurö sn, Harö, 1949. (10J7c) Djurö sn,

Vindö, 1935. (10J7e) Möja sn, Södra Stavsudda, 1931. (10J8a) Värmdö sn, Vreta, 1954. (10J9b) Ljusterö sn, Stensvik, 1925. (10J9d) Ljusterö sn, Ingmarsö, 1927. (10J9e) Ljusterö sn, Tratten, 1915. (10J9i) Möja sn, Stora Nassa skärgård, Nassabonden, 1926. (11H2h) Husby-Sjutolft sn, Ekolsund, 1930. (11I7a) Uppsala, 1887. (11JOe) Ljusterö sn, Byholmen vid Husarö, 1912; Ljusterö sn, Långholmen, 1912; Ljusterö sn, Sårsö, 1912. (11J1e) Ljusterö sn, Lagnö trut, 1900. (11J2h) Blidö sn, Rödlöga, 1926. (12J2d) Häverö sn, Trästa, 1954.

Hallonbjörnbär - *Rubus pruinus*

Förekommer främst kring Gustavsberg och på Värmdö. - (10J6a) Värmdö sn, Sandviken vid badet, 1993. Övriga fynd: (10I6i) Gustavsberg sn, Västra Ekedal, 1928. (11I7a) Uppsala, Uppsala slottsbacke, 1874. (10I7J) Vaxholm sn, Rindö, 1893. (10J7e) Möja sn, Lilla Möja, 1918.

Hasselbjörnbär - *Rubus wahlbergii*

Är ett av de vanligaste björnbärena men har en tydligt sydligare och mer koncentrerad utbredning än gyllen- och surbjörnbär. - (10I6f) Solna sn, 100 m N om Stora Frösunda, i skogen, krypande på berg, 1992. Övriga fynd: (10J5d) Djurö sn, Runmarö, flera lokaler, 1991. (10J5e) Djurö sn, Runmarö, 1991. (10I5h-6h) Boo sn, Vid Skurusund, 1853 och Lilla Björknäs, 1855. (10I5i) Boo sn, Baggensvägen, 1992. (10I6f) Stockholm, Barnängen, 1852; Stockholm, I närheten av Östra station, 1923. (10I6g) Stockholm, Djurgården, 1862. (11J1d) Ljusterö sn, Östra Lagnö, 1917.

Övriga *Rubus*-arter som borde vara möjliga att finna i Uppland:

Spetsbjörnbär (*Rubus gothicus*) förekommer i nordligaste Östergötland. Rosenhallon (*Rubus odoratus*) odlas flerstädes inom Uppland. Är inte känd som naturaliserad från Sverige men kan förekomma som kvarstående.

Svenskt björnbär (*Rubus suecicus*) i Södermanland, närmast i Nacka socken. Kan förekomma i Uppland.

Knippbjörnbär (*Rubus fasciculatus*) förekommer i Södermanland i Strängnäs, troligen ej indigen på lokalen. Kan förekomma i Uppland.

Björnbär i Uppland och Sörmland

Försök till en bestämningstabell över funna och förväntade björnbär i Uppland och Sörmland. Sammanställd ur Krok & Almquist (1994), Pedersen & Schou (1989) och Weber & Karlsson (1988).

1. Blad nästan alltid 3-delade. Bladskott krypande upp till 5 mm tjocka, de yngsta normalt aldrig gröna. Alla ax \pm starkt blåvitt vaxklädda, i exponerat läge dock tillsist rödaktiga. Tornar spinkiga, upp till 3 mm långa, de svagaste sneda, nålformade och och som regel utan påfallande rödaktig eller mörkviolettfärg. Foderbladen smalt förlängda, till slut uppräta. Frukt blåaktigt vaxklädda, för det mesta välutvecklade

R. caesius blåhallon.

1. Utan denna kombination av karaktärer. Blad 3-5(7)-delade 2.
2. Bladstjälkens översida ej färad eller svagt färad vid basen (obs *R. nensis*). Stipler mycket smala, trådformigt linjära. Nedre sidoblad på 5-delta blad med 3-6(8) mm långt skaft. Övre sidoblad med relativt långt skaft (cirka 12-25 mm), varför överlappning saknas eller är liten. Sidobladen på 3-delade högblad med (0)2-6(10) mm långt skaft. Kronblad elliptiska till omvänt äggformade, ej krullade eller överlappande. Småfrukter glänsande, svarta (eller svartröda) och utan vaxbeklädnad, välutvecklade.
3. sektion *Rubus*.
2. Bladstjälkens och uddsmåbladstjälkens översida färad hela vägen. Stipler smalt lansettlika, sällan tråd-formade. Nedre sidoblad på 5-delade blad sittande eller med 1-2 mm långt skaft. Övre sidoblad med kort skaft (cirka 3-10 mm) varför det som regel är överlappning. Sidobladen på 3-delade högblad med 0-1(2) mm långt skaft. Kronblad brett rundade, krullade och ofta överlappande. Småfrukter glanslösa, svarta eller svartröda och \pm svagt vaxklädda - alla småfrukter är inte välutvecklade.
9. sektion *Corylifolii*.

3. Småblad delade, flikiga. (Förvildad från odling) *R. laciniatus flikbjörnbär.*

3. Småblad ej delade. 4.

4. Alla skott tätt körtelhåriga och/eller tätt med vanliga hår 10.

4. Ej tätt med körtelhår och/eller vanliga hår. 5.

5. Bladskott kantade-fårade med gulgröna tornar med en lång bas. Blomsamlingsskaft och blomskäpp med tät behåring av vanliga hår och glandelhår. Bladundersida med glänsande kambår på nerverna. (Förvildad från odling) *R. allegheniensis sammetsbjörnbär.*

5. Karaktärer annorlunda. 6.

6. Foderblad grågröna med vitfildad kant eller grå till gråvitt fildade. 9.

6. Foderblad gröna, eventuellt glänsande och med en vitfildad kant. 7.

7. Bladskott \pm trinda med 1-3(4) mm långa, mörkvioletta tornar med en kort bas. Blad stora, oftast 5(6-7)-delade, friskt gröna med svagt hårig översida. *R. nensis skogsbjörnbär.*

7. Blad 5-delade, tornar med lång bas, ej mörkvioletta. 8.

8. Bladskott kantade-fårade. *R. sulcatus surbjörnbär.*

8. Bladskott ej kantade-fårade. *R. plicatus sötbjörnbär.*

9. Bladundersida hos ljusformer helt vitfildad, i skugga är den grå-grönfildad. Småblad konvexa. Kronblad stora 14-20 mm långa. (Förvildad från odling) *R. armeniicus armeniskt björnbär.*

9. Bladundersida grön till grågrön- eller gråfiltad. Småblad plana. Kronblad 8-11 mm långa.
R. grabowskii **spirbjörnbär.**
10. Bladöversida hårig. Undersidan grön och hårig endast på nerverna. Blomskott utan krökta tornar.
(Tillfällig?) *R. hartmanii* **östgötabjörnbär.**
10. Bladöversida svagt hårig och med talrika punktgländler. Undersidan tätt hårig eller filthårig. Blomskott med krökta tornar. (Förvildad från odling) *R. pedemontanus* **rostbjörnbär.**
11. Fruktämnen luddhåriga. Årskott gröna med lila taggar, dess blad delvis 6-7-delade.
R. pruinosus **hallonbjörnbär.**
11. Fruktämnen kala eller med glesa, långa hår. Årskottens taggar ej i avvikande färg, dess blad 3-5-delade. 12.
12. Blad ovan tätt och jämnt håriga. (Funnen i Srm) *R. fasciculatus* **knippbjörnbär.**
12. Blad ovan kala eller endast i kanten glest och ojämnt finhåriga. 13.
13. Årskottens uddsmåblad bredast ovan eller vid mitten. (Funnen i Srm) *R. suecicus* **svenskt björnbär.**
13. Årskottens uddsmåblad bredast nedanför mitten. 14.
14. Årskottens uddsmåblad mycket brett hjärtlika, brett täckande sidosmåbladen, undertill tätt gråvitt filt-håriga.
Blomskäftens taggar kloböjda, med bred, plattad, lysande röd bas. *R. wahlbergii* **hasselbjörnbär.**
14. Uddsmåblad smalare, ej eller föga täckande sidosmåbladen, undertill glesare filthårig (gröna-gröngrå).
Blomskäftens taggar svagt böjda, med smal, ej eller föga röd bas. 15.
15. Årskott tydligt kantiga. Uddsmåblad relativt breda, något täckande sidosmåbladen, undertill tydligt mjukhåriga,
med plan kant. Blomställningens blad djupt, nästan flikigt sågade. Kronblad och stift-
baser ofta rosa. *R. aureolus* **gyllenbjörnbär.**
15. Årskott nästan trinda. Uddsmåblad smala, ej täckande sidosmåbladen, undertill svagt håriga, med
starkt vågig kant. Blomställningens blad ej utpräglat grovt sågade. Kronblad i utslagna blommor i regel
vita, stift grönvita. (Funnen i nordligaste Ög) *R. gothicus* **spetsbjörnbär.**

Lycka till med björnbärsjakten!

Litteratur:

- Krok, T. O. B. N. & Almquist, S., 1994: *Svensk flora*, 27:e upplagan. Stockholm.
- Martensen, H. O. & Pedersen, A., 1987: *Rubus gothicus* och närstående arter. *Svensk Bot. Tidskr.* 81: 257-271.
- Pedersen, A. & Schou, J. C., 1989: *Nordiske Brombaer*. Århus, Danmark.
- Weber, H. E. & Karlsson, T., 1988: *Rubus suecicus*, ett nytt björnbär av sektionen *Corylifolii*. *Svensk Bot. Tidskr.* 82:209-216.